

5. Халіман О. В. Граматика оцінки: морфологічні категорії української мови: монографія / передне слово, наук. ред. Т. Космеди. Харків: Майдан, 2019. 458 с.

Христина КОЛІСНИК

*Аспірантка,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

СВІТОГЛЯДНІ ТА ЕТИЧНІ ВИМІРИ БІОТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРАКТИК

Цивілізаційний розвиток суспільства в ХХІ ст. ґрунтується на новітніх технологічних практиках, які істотно впливають на життя людини, визначаючи нові акценти філософських запитів. Виникає потреба осмислити потужні можливості та ризики, які пов'язані з такими практиками. В їх системі особлива роль належить новітнім біотехнологічним практикам, які виникли у сучасній фундаментальній науці, досить широко використовуються в житті людини, змінюючи його. Постають питання про специфіку та всебічну оцінку таких практик, оскільки людина є не лише їх суб'єктом, а й об'єктом. Пошук відповідей передбачає вивчення перспектив людини в генетично модифікованому світі. Отже, актуальним є дослідження новітніх біотехнологічних практик в соціопрактичному, культурно-цивілізаційному та світоглядно-етичному аспектах [2].

Істотний вплив на людину та її життєдіяльність новітніх біотехнологічних практик виявляється з кінця ХХ ст., коли постають складні проблеми світоглядного, методологічного та етичного характеру, пов'язані з ними. Слід зауважити, що новітні біотехнологічні практики у їх втіленні виявляють суперечливість. З одного боку, їх впровадження має на меті створення нових підходів у лікуванні хвороб людини, створення рослин або тварин з бажаними властивостями тощо. Тобто, виявляються можливості біотехнологічних практик на користь людині, що створює підґрунтя для зростання їх соціальної значущості. А з іншого, біотехнологічні практики здатні спричинити складні проблеми в бутті людини. Виникає спектр питань, зокрема про стан довкілля та власне людини, до яких можуть призвести ці практики у ближчій та довгостроковій перспективі [4].

У XXI ст. новітні біотехнологічні практики стали одним з його символів. Людина за власним бажанням намагається проектувати та конструювати природну (біологічну) та біосоціальну реальності. Йдеться про тілесність людини, можливість штучно «задати» генетичний апарат ще до народження, створювати точні копії живих систем, головне – і самої людини. Отже, методологічні, світоглядні та етичні проблеми постають у нових контекстах виявлення впливів біотехнологічних практик на людину та природу [4].

Наголошується суперечлива природа новітніх практик – їх роль «каталізаторів» пізнання живого та людини та, водночас, їх можливі деструктивні наслідки. Осмислення можливостей, які надають людині біотехнологічні практики, призводить до зміни традиційного ставлення людини до світу, її світоглядних орієнтацій. Йдеться про ситуацію певного програмування людини в сенсі спрямування її намірів, оцінок, про маніпулювання її сприйняттям власної тілесності [1].

Ставлення до практик конструювання людської тілесності відображає не лише питання та відповіді світоглядного характеру стосовно того, що є людина та які можливості творення нею штучного біологічного світу, а й потребу визначення межі втручань у глибини людської природності та пов'язаної з нею соціальності. Отже, проблема конструювання людської тілесності біотехнологічними практиками відображається в біоетичній площині [4].

Хоча людина і є соціальна істота, вона також приналежна до світу природи – біологічного світу. Людина представляє світ живого. Тому, природничі науки, зокрема біологія, екологія, етологія, фізика живого та інші надають важливі знання про структуру та розвиток людської тілесності, людську поведінку. Сучасна наука дозволяє представити людину як складну систему, що самоорганізується та саморозвивається. Синергетика, яка вивчає закони самоорганізації, дозволяє розкрити багато нового в розумінні поведінки та розвитку людини як біологічної та соціальної істоти. Біологія представляє тому числі й молекулярні основи людської спадковості та біологічні основи соціальності. Теорія еволюції розглядає людину як ланку в спільному саморозвитку систем біологічного світу. Загалом сучасні природничі науки представляють наукову картину людини як такої, що її природне, біологічне є необхідним, складноорганізованим підґрунтям для людської соціальності [3].

Фантастичними у цьому відношенні є можливості новітньої біотехнології. З її допомогою конструюють нові біологічні форми, які здатні виконувати необхідні і наперед визначені функції. Ще більш значні,

ніж у генній інженерії, є технологічні можливості білкової інженерії – конструювання білків з будь-якими наперед заданими властивостями, які можна використовувати для виконання теж наперед заданих життєвоважливих функцій. Отже, технологічні можливості новітньої біотехнології здаються в принципі необмеженими. Але чи означає це, що існує «наукова санкція» необмеженого втручання в біологію людини? Якщо враховувати той суттєво важливий світоглядний орієнтир, що вимагає сприймати біологічну основу людини не просто як нейтральний фон соціального буття, а як підґрунтя, на якому і завдяки якому людина здатна стати культурною і цивілізованою істотою, то, зрозуміло, ні. Навпаки, сучасна наука, відповідно до своїх етичних засад, може орієнтуватися на відмову від ідеалу перетворення природи, у тому числі і біологічного в людині, в інтересах і за бажанням людини. Крім того, в умовах складного економіко-технологічного розвитку в Україні використання навіть вже існуючих виробничих біотехнологічних процесів може бути небезпечним і мати значні негативні наслідки. Порушення елементарних технологічних норм здійснення біотехнологічних процесів стає причиною аварій, які загрожують здоров'ю і життю населення. Причому, забруднення навколишнього середовища не може бути локалізоване, небезпека набуває великомасштабного характеру. Зменшення потенційної небезпеки біотехнології вимагає високої технологічної культури взагалі. Інакше небезпека біотехнології є реальнішою, ніж ті блага, які вона може забезпечити [3].

Техногенна цивілізація визначила таку форму раціональності, яка спричинила кризовий екологічний стан. Як підкреслює В. Стьопін, у техногенній цивілізації формується специфічна система цінностей, відповідно до якої виникає особливе розуміння влади і сили. Влада розуміється не лише як влада людини над людиною, але й як влада над об'єктами природними і соціальними. Саме таку владу забезпечує людині наука. Таким чином, відповідно до засад техногенної цивілізації, формується ставлення до світу як існуючого для людини, а до природи як до того, чим людина має оволодіти, що має підкорити [3].

Хоча наука розглядається як причина сучасних проблем людства, вихід з екологічної кризи не можна знайти, не спираючись на сучасну науку і новітні технології (зокрема, біотехнологію). Отже, проблема полягає в тому, на яких світоглядних засадах використовувати досягнення науки. І, крім того, шукаючи продуктивні науково-технологічні ідеї щодо розв'язання екологічних проблем, треба зрозуміти, яким є тип раціональності, що відповідає сучасному етапу. На думку В. Зінченка,

розв'язуючи глобальні проблеми, людству потрібно звертатися до «іншої, гуманної, культурної науки» відповідно до міркувань І.Пригожина, що потрібно зробити всі науки гуманітарними [3].

Пошук такої науки в сучасній філософії науки відображається в дослідженнях нового типу наукової раціональності, орієнтація на який не спричиняє кризового стану культури, природи і людини. В. Стьопін впевнений, що наука збереже свій пріоритетний статус. Але тип наукової раціональності зміниться. Збережеться основна орієнтація науки – пошук істини і ріст наукового знання. Але характер об'єктів, що їх створює наука, призведе до зміни її картини світу, методологічних настанов, філософсько-світоглядних засад тощо [4].

Продуктивною для розв'язання екологічних проблем така настанова може бути, якщо мати на увазі не просто «історичну складову» людського існування, а глобальну націленість людського буття на рух від осмислення минулого до намагань і спроб передбачити майбутнє, що, вочевидь, пов'язано з відповідальністю людини за пройдений шлях, а отже – і за екологічні наслідки свого існування. Тому логічним є рух думки від кваліфікування нового типу наукової раціональності в екології до постановки проблеми етичної відповідальності людини за сучасний стан довкілля. Дійсно, людина відповідає за те, як змінила природу, а й відтак – як вплинула на себе. І вона мусить змінитися, щоб врятувати себе і врятувати природу [3].

Це означає і таку зміну традиційної системи цінностей, коли етичні засади розумного ставлення до природи мають враховувати екологічну складову. Е. Агацці вважає необхідним для вчених усвідомити важливість універсальних людських цінностей. Водночас, «філософи моралі» мають бути компетентними в реальних питаннях, що виникають у практиці наукового дослідження. Однією з центральних етичних проблем сучасної науки є проблема відповідальності за наслідки втілення результатів науки. Е. Агацці переконаний, що якби наукове співтовариство відмовилось від шкідливих застосувань результатів науки, то таке використання стало б неможливим [3].

Утім, ширший погляд не заперечує етичного аспекту проблеми. К.-О. Апель, оцінюючи екологічну кризу як наслідок технічної цивілізації, констатує, що результати науки постають сьогодні для людства «моральним викликом». Оскільки екологічна криза впливає на людство глобальним чином, то люди, на думку філософа, опинилися перед завданням прийняття солідарної відповідальності за наслідки їхніх дій у планетарному масштабі [3].

Дійсно, відповідальність має бути солідарною, тобто спільною, взаємною. Але вона також має бути структурованою. І не лише відповідно до інтелектуально-пізнавальних можливостей (наука), але й до владних можливостей щодо практичного впливу на суспільство і його зміни [3].

На початку XXI ст. наука, як ніколи раніше, глибоко втручається в природу речей, у людську природу. Новітні комп'ютерні і біологічні технології стали основою творення людиною штучних біологічних систем, штучного світу людської життєдіяльності. Водночас глобальні проблеми сучасності визначають проблематичність самого подальшого існування людського роду. Філософського осмислення в цих умовах потребує не лише феномен життя, а й смерті. Тим більше, якщо взяти до уваги вагомий соціопрактичний інтерес і юридично-правове обґрунтування в країнах Західної Європи явища евтаназії.

За пророцькими словами Миколи Бердяєва, людина техногенної цивілізації хоче взяти на себе роль «творця», Але при цьому, очевидно, що вона має взяти на себе і величезний тягар відповідальності за наслідки своєї діяльності. Принаймні, потрібні відповіді про міру дозволеного втручання людини, науки, технології в світ природи і культури, у свою власну природу [1,3].

Зрозуміло, що відповіді про міру такого втручання є для людини життєво важливими. Очевидно, потрібно визначити ті етичні орієнтири, які дозволяють або забороняють людині, вченому конструювати світ у відповідності зі своїм проектом, так би мовити, за власним розсудом, спираючись на науку [3].

Література:

1. Каганова З. В. Постмодернизм, наука, биология. Биология и культура. М.: Канон+, 2004. С. 135 – 149.
2. Перова О. Є. Біоетика: смислові і предметні ракурси. Вісник. Філософія. Політологія. Київ, 2002. № 38 – 41. С. 45 – 50.
3. Сидоренко Л.І. Сучасна екологія. Наукові, етичні та філософські ракурси. Київ: 2002. 150 с.
4. Юдин Б. Биотехнологическое конструирование человека. Биология и культура. М.: Канон +, 2004. С. 461 – 491.